

Скалич Л. Й.

ТРАДИЦІЙНІ ТА НЕТРАДИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ У ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У статті розкрито взаємозв'язок традиційних та нетрадиційних принципів навчання, показано їх використання у початковій ланці освіти. Аналізується принцип наочності; показано ефективне його поєднання з іншими принципами навчання. Акцентовується увага на принцип гуманізації, який поєднується з принципом гуманітаризації. Також розглядається принцип систематичності і послідовності навчання, вказані правила яких вимагає дотримання цього принципу. Зазначено, що розглянуті принципи можна поєднувати, оскільки вони співвідносяться з компонентами навчального процесу.

Ключові слова: навчання, навчальний процес, принципи навчання, традиційні принципи навчання, нетрадиційні принципи навчання.

В статье раскрыто взаимосвязь традиционных и нетрадиционных принципов обучения, показано их внедрения в начальную сферу обучения. Анализируется принцип наглядности, обосновывается эффективная его взаимосвязь с другими принципами обучения. Акцентируется внимание на принципе гуманизации, который связан с принципом гуманитаризации обучения. Также рассматривается принцип систематизации и последовательности обучения, предлагаемые правила отвечают требованиям этого принципа. Отмечено, что указанные принципы можно объединять, поскольку они соотносятся с компонентами учебного процесса.

Ключевые слова: обучение, учебный процесс, принципы обучения, традиционные принципы обучения, нетрадиционные принципы обучения.

The interconnection of the traditional and non-traditional principles of study is opened, and their use in the primary education is shown in the article. The principal of demonstration is analyzed; its effective combination with other principles of education is shown. In the article we focus on the principal of humanization which is connected with the principal of humanitarization. The principal of systematization and consistency of education is also observed, and suggested rules meet the requirements of its principal. One can remark that considered principals can be combined as they correlate with the components of the educational process.

Key words: education, educational process, principles of education, traditional principles of education, non-traditional principles of education.

Навчальну діяльність школярів забезпечує принцип взаємозв'язку навчання і розвитку, який передбачає цілеспрямований розвиток пізнавальних і творчих можливостей особистості дитини в різних видах діяльності, стимулювання різними засобами пізнавальних потреб. Цей розвиток спирається на активність і самостійність учнів, їхні вміння застосовувати набуте, на вияв творчості. Принцип розвивального навчання має всеохоплюючу дію. Ним треба керуватися, визначаючи цілі навчання і добираючи зміст, методи, засоби і форми навчання.

Академік Л. Занков визначив у дидактиці сукупність принципів навчання, спрямованих на загальний розвиток молодших школярів. Під керівництвом ученого протягом 60-80-х років проводився масштабний експеримент з вивчення взаємозв'язку навчання і розвитку. Були визначені такі принципи організації навчання, які допомагали здійснювати його на високому рівні складності, забезпечували швидкий темп вивчення програмного матеріалу, провідну роль теоретичних знань, усвідомлення школярами процесу навчання.

Сучасний навчальний процес неможливий без орієнтації педагога на активну позицію учня, без співпраці між усіма його учасниками, без відмови від авторитарного спілкування і без спрямованості на особистість. Узагальнено це виявляється в принципі мотиваційного забезпечення навчального процесу, щоб сформувати позитивне ставлення школяра до навчання, треба спиратися не лише на почуття обов'язку, волю, а й на природну допитливість, емоційність, інтелектуальність дитини, її самооцінку, роль у колективі тощо. Мотиваційне забезпечення навчання передбачає опору педагога на позитивне виховання, всебічну підтримку розумових і вольових зусиль учня.

В. Сухомлинський вважав, що недоречно перекладати тільки знання з голови вчителя у голову дитини, а потрібно формувати моральні взаємини, в яких визначальною рисою є виховання почуттів честі, гідності, і на цій основі бажання бути гарними. Постійна турбота про емоційне благополуччя дитини, вміння виявити і реалізувати перспективи розвитку, гуманне спілкування – найважливіші передумови мотивації учіння [4, с. 10–56].

Мета статті – проаналізувати традиційні і нетрадиційні принципи навчання, показати їх взаємозв'язок у навчально-виховному процесі.

Принцип співпраці поєднується з принципами особистіно-орієнтованого навчання. Це вимагає додержання таких умов, за яких відбувається забезпечення особистісно орієнтованого спілкування, коли з'являються потреби дитини в особистому контакті з педагогом, у результаті буде задоволення та моральна підтримка, повага до вихованця, визнання його людської гідності, розуміння душевного стану в момент розмови, заміна авторитарного стилю спілкування на демократичний, однак не ліберальний. Важливий результат такої співпраці – усвідомлення спочатку педагогами, а потім і батьками першоснов сучасної методики: «Допоможіть дитині зробити це самій». Головне, щоб виникла внутрішня потреба самому вчитися, а не чекати, коли навчать, підштовхнуть, підкажуть дорослі. На цьому шляху на дитину та дорослих чекає багато труднощів, проте значення самостійності і розумової ініціативи як для актуального, так і перспективного розвитку дітей є надзвичайно важливим. Відомо, що успіх будь-якої діяльності зумовлюється цілеспрямованістю, впорядкованістю, послідовністю. Досягти цього допомагає реалізація принципу систематичності навчання.

Початкова ланка становить цілісну систему навчання, виховання і розвитку. Під системою вважають множину елементів, які, перебуваючи в певних зв'язках та відношеннях, у сукупності утворюють єдність. Головні ознаки системи початкового навчання включають такі показники: відносна самостійність, цілеспрямованість, взаємозв'язки між класами і предметами, урочною і позаурочною роботою, попередньою і наступною ланками освіти, керованість і стабільність.

Принцип систематичності навчання виявляється багатогранно, оскільки в навчальному процесі взаємодіють системи різної структури та значущості. Зокрема можна говорити про системи роботи вчителя з першокласниками, навчання грамоти, з розвитку мовлення, вправління для відпрацювання відповідних умінь і навичок. Як і будь-яка система вона характеризується визначеною сукупністю елементів, які використовуються послідовно і взаємопов'язано.

Організуючи навчання, потрібно пам'ятати застереження К. Ушинського про те, що тільки система, що виходить із самої суті предметів, дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, безладними знаннями, схожа на комору, в якій все без ладу і де сам господар нічого не знайде; голова, де є тільки система без знання, схожа на крамницю, в якій на всіх ящиках є написи, а в цих ящиках пусто» [5, с. 12–42].

Професійний обов'язок учителя – бачити насамперед особистість конкретної дитини, якомога точніше визначати пізнавальні здібності, а потім обирати будь-який засіб впливу. Врахування індивідуальних особливостей – перша засада взаємозв'язку в реалізації принципу індивідуалізації і диференціації навчання. Принцип науковості змісту передбачає відповідність науці, що пропонує введення до навчальних програм знань з різних галузей науки. Використання діалогових методів, удосконалення організаційних форм навчального процесу, гуманізація міжособистісних взаємин та гуманітаризація змісту навчання сприяє їх поєднанню, що дозволить впровадження в життя конкретного принципу.

Принцип наочності у навчанні завжди розглядається у поєднанні зі словом учителя. Академік Л. Занков експериментально досліджував способи поєднання слова вчителя із засобами наочності. Через словесне пояснення вчитель може керувати сприйманням наочності, тобто слово і образ сприймаються одночасно. Іноді ілюстрація доречна для підтвердження повідомлення або розповіді вчителя, отже, йде за ними. Унаочнення у вигляді схеми, замальовки, креслення може створюватися на очах дітей і супроводжувати пояснення.

В. Сухомлинському належить розробка взаємозв'язку емоційної пам'яті і розумового розвитку дитини. Педагог говорив: «Я раджу вчителям початкових класів учить так дітей, щоб думка знаходилася біля першоджерела мислення, серед природи і праці. Нехай слово, яке входить у свідомість дитини, набуває яскравого емоційного забарвлення. Принцип наочності мусять пронизувати не тільки урок, а й інші сторони навчально-виховного процесу, все пізнання» [3, с. 28]. Науковець-педагог радить, як з цією метою здійснювати поступовий перехід від природної до образотворчої наочності, як навчити дитину допомагати собі, використовуючи схеми, малюнки, графіки.

Принцип поєднання міцності і дієвості результатів навчання має для початкової ланки виняткове значення, адже вона – фундамент освіти людини. Без міцності сформованих умінь і навичок з читання й письма, достатнього розвитку усного та писемного мовлення, без навичок швидких обчислень подальше навчання якщо й можливе, то пов'язане з великими труднощами і для самих учнів, і для вчителів.

У вимогах до кінцевих результатів засвоєння знань з кожної навчальної дисципліни вчитель повинен виділяти рівні ознайомлення запам'ятовування, відтворення та самостійного застосування. Те, що учень має засвоїти міцно, вимагає самостійного застосування знань або умінь. Диференційований підхід до рівнів засвоєння учнями навчального матеріалу створює умови міцного оволодіння саме головними знаннями, запобігає перевантаженню дитячої пам'яті і механічним заучуванням другорядного матеріалу.

Основні шляхи досягнення міцності знань включають поєднання з мотивацією навчання. Адже формування позитивних мотивів учіння, диференціація вимог до рівня запам'ятовування того чи іншого

матеріалу залежно від його значення, спонукання до логічного, смислового опрацювання інформації, організація раціонального повторення. Знання будуть міцними, коли в дітей з'явиться інтерес до навчання, коли діти активно сприймають матеріал, самостійно його засвоюють у різноманітних вправах та завданнях. Сприяють цьому і опора на образні уявлення, і стимулювання інтелектуальних почуттів. Те, що захопило, схвилювало, як правило, краще запам'ятовується.

Ефективним у початкових класах є поєднання принципу наочності з іншими принципами навчання. Наприклад, своєчасне використання пам'яток, таблиць, інструкцій, зорових опор, які допомагають учням поступово, без перевантаження запам'ятовувати нові способи дій.

Досвідчені, творчі вчителі початкових класів створюють безліч оригінальних наочних посібників, які виконують мотиваційну і розвивальну функції навчання. Без правильно організованого закріплення і повторення навчального матеріалу неможливо його міцно запам'ятати, точно, швидко відтворити. У початкових класах закріплення і повторення, як правило, здійснюється через систему диференційованих завдань, що дає змогу точніше врахувати рівні попередньої підготовки учнів. Як бачимо, принцип міцності знань поєднується також і з принципом індивідуалізації і диференціації.

Важливим є використання в навчально-виховному процесі таких взаємозв'язаних принципів як систематичності і послідовності, які треба використовувати в практичній діяльності молодших школярів. Цей принцип вимагає дотримання таких правил:

- широке застосування логіки навчального процесу і структурування змісту навчання під час викладання;
- послідовний і внутрішньо узгоджений розподіл навчального матеріалу з різних предметів за семестрами і роками навчання, з урахуванням знань, умінь і навичок попередньої підготовки учнів;
- цілеспрямоване планування навчального процесу з урахуванням оптимальної послідовності вивчення навчальних дисциплін і найбільш раціонального розташування навчального матеріалу за темами;
- перехід від простих систем і структур до складних, від конкретних до загальних, і навпаки;
- чітке виокремлення головного, суттєвого в матеріалі, що вивчається, намагання його систематизувати, узагальнити і класифікувати;
- уміле врахування особливостей майбутньої діяльності учнів для вдосконалення їхніх професійних знань, навичок і вмінь;
- широке впровадження в навчальний процес сучасних технологій навчання.

Принцип послідовності має враховуватися під час складання навчальних програм. Він передбачає розміщення за правилами лінійності та концентричності: вивчається матеріал з повторенням (лінійність); правило – матеріал вивчається без повторення, на більш високому рівні мислення суб'єктів учіння з кожним наступним заняттям (концентричність). Принцип гуманізації поєднується з принципом та гуманітаризації навчання. Відомо, що термін «гуманізм» (лат. *humanus* – людський) означає «ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей» [6, с. 111 – 120].

З 80-х років XX століття науковий термін «гуманність» подається як принцип світогляду, в основі якого лежить переконання в безмежних можливостях особистості та здатності до вдосконалення, до вимог власної волі та захисту громадянських прав.

Процес гуманізації навчання тісно пов'язаний з гуманітаризацією національної системи освіти, яка зумовлена не тільки новим баченням, а також певними аспектами розвитку сучасного світу в цілому, покликана формувати в учнів цілісну картину світу, духовність, культуру особистості. Вона також передбачає глибоке вивчення національної історії, народних традицій, культури українського народу та їх сприйняття й усвідомлення основних напрямків гуманізації і гуманітаризації освіти.

Отже, перед педагогічним світом постає проблема «гуманізації», «олюднення» та гуманітаризації (переорієнтація на людину) освіти, а звідси подолання технократизації, бездуховності, формалізму в освіті. Розглянуті принципи можна поєднувати, оскільки вони співвідносяться з компонентами навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина 1. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – С. 72–98.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 12–42.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа // Вибрані твори в 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 28.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю // Вибрані твори в 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – М., 1977. – Т. 3. – С. 10–56.
5. Ушинський К. Д. Керівництво до викладання за «Рідним словом». – Т. 4. – 1977. – С. 10–56.
6. Фіцула М. М. Педагогіка. – К.: Академія, 2000. – С. 111–120.